

Shelukhyn, Serhii
Nazva Ukrainy

PG
3886
.9
U4S5
1921
C.1
ROBA

FROM THE
LIBRARY OF
Omelan and Alexandra Tarnavskyj

Presented to the
LIBRARY
UNIVERSITY
OF TORONTO

by the
CHAIR OF
UKRAINIAN
STUDIES

7.30.

МАЛИЙ КНИГОЗБІР Ч. 4.

НАЗВА
УКРАЇНИ.

З КАРТАМИ.

С. ШЕЛУХІН.

Гісторико-географічний Атлас

ВІДЕНЬ 1921.

Накладом Вид. Тов. «Франко Син і Спілка».

Головний склад Мист. Накл. «Умна» у Відні.

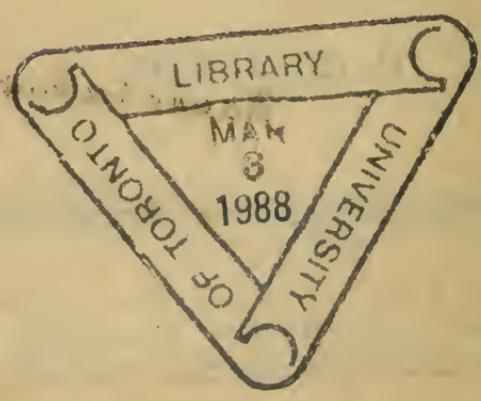
185

UNIVERSITY OF TORONTO

1888

FRANKO

Copyright 1921
by Publ. Co. „Franko Son & Co.“,

Назва України у стародавніх географів.*)

(На правах рукописі.)

Назва території Україною не менш стародавня, як назва Руссю. Слово Україна місцевого протонародного походження і в своїй появі звязане з територією. Слово Русь невідомого походження і спочатку прикладалося до людей певного зайняття, а по тих людях перейшло на опановану ними територію, після чого перейшло і на иншу людність тої території. Слово Україна, бувши протонародним, потім зробилося і книжним, а слово Русь, ставши книжним, потім робилося і народним, хоч зробитися ним і не встигло.

Славяне розселились по ріжних місцях ще до Різдва Христового, а коли саме — не відомо. Ще до київського літопису вісти про славян ми зустрічаємо у Геродота, Орігена, Птоло-

*) Взято з виготовленої до друку більшої розправи того-ж автора про назву «Україна» з найдавніших часів у літописців, в актах, піснях, думках, у географів, істориків, дипломатів, учених, письменників, а тако-ж про назви «Русь» і «Малоросія», з 6 старими географічними картами.

мея і ин. Славяне розселялися родами по різних місцях, там змішувалися з тубольцями, потім приймали в себе кров тих племен, що приходили до них пізніше, і таким чином утворилися різні славянські, між собою окремі народности: московська, українська, польська, чеська, сербська, болгарська і ин.

Кожна з тих народностей має історію свого імені і історію назви своєї землі.

Московська народність утворилася з мішанини Славян з переважаючою кількістю фінських і урало-монгольських племен. Саме слово «Москва» фінське. В українській народності сих домішок немає.

Археологічна наука установила, що Київ існував уже не менш, як за 100 років до Р. Х. Значить, і український нарід тоді вже був. Коли саме він оселився на землі, яку займає й нині, не відомо. Але-ж археологічні розкопки могил на Полтавщині, Київщині, Чернігівщині, Поділлі і в ин. місцях України, з похоронами в тих могилах ще до хрещення Русі, показали знайденими в них зернами хлібів, зняряддям і ин. предметами, що український нарід ще до прийняття христіанства був уже народом хліборобським, а значить осілим на нинішній своїй території. Се потверджується й иншими науковими даними. Як тоді звав себе і свою землю український нарід — не відомо. Але-ж у всякому разі не Русью; бо се імя, як видно хоч би з київського літопису, з'явилося в

Київі тільки в другій половині IX. віку після Р. X. і було назвою спочатку тільки для князя та його воєнків чужинців.

На території, яку залюднює український нарід, на пам'яті історії пробували Скифи, Сармати (Алане або Роксолане, Осетини, Перси), Чорні Клубуки, Печеніги, Половці, Кримські Татари, Греки, Готи і ин. народи. Без сумніву, в українській крові є домішка усіх оттих народів. Не дурно територія України у книжників зветься тако-ж Сарматією і Роксоланією, а народ український зветься також народом сарматським, роксоланським. Осередок української народности залюднював Придніпровя і взагалі всю систему річок, які впадають в р. Дніпр, що звався у Греків Борістеном. Геродот тих Славян звав Скифами — *ο ρ α τ α ρ α ι*, бо вони орали поле, щоб сіяти хліб. Таке прізвіще по своїй природі сільне з літописною назвою Українців *Π ο λ ρ α ν α ι*, бо кожен сіяв хліб, жив з поля і вів хліборобське життя. Але - ж сі поля йому доволалося здобувати і обороняти од ріжних сусідів і кочевників мечем, а тому він мав їх в своїм володінні стілько, скілько був у силі собі *υ κ ρ α ρ α τ η ι* і оборонити мечем. Тому його земля, його поле — *σ ε* його *υ κ ρ α ι ν α*.

Великий знавець української народної мови проф. Максимович пише, що у Українців українною зветься поле. (Макс., т. III, 365.)

Цілком зрозуміло, що кожна з народностей, додаючи до славянського пня своєї крові, вносила туди і свою псіхіку, чим в мішаній народности утворювалася нова псіхіка. Позаяк домішки до московської, польської і української народностей були між собою цілком різні, то і псіхіка у сих народностей вже через се одно стала не однакова, а кожна з них має свою окрему, особливу, приналежну тільки їй псіхіку. Се яскраво й виразно одбилося на звичаях, побуті, праві, релігії (навіть прийняте згедом грецьке православіє, напр. у Московців і Українців перетворилося в дві не тільки одмінні, а різні релігії), а особливо яскраво одбилося на словотворі і на мові кожної з народностей, бо мова — то вирає душі народности.

Змісту і значіння українського слова »україна« ніяк не можна пояснити змістом і значінням такого-ж по голосові московського слова, як се зробили з поясненням слова »Україна« проф. Грушевський, проф. Лінніченко, Цеглинський, Барвинський, Свенцицький, В. Шульгин, князь Волконський, Стороженко, Щеглов і багато інших, чим допомогли великому політичному й культурному баламуцтву та шкоді проти національного, культурного, політичного і міжнародного відродження й життя українського народу.

Правдивим і науковим шляхом в сій справі пішов ще в 40-х роках ХІХ. віку проф.

Максимович, який за поясненням українського слова пішов не до польської та московської, а до української мови, з якою українські народні слова зв'язані органічно.

По московські «україна», відносившись до землі, значить те-ж саме, що по українські «окраїна». В значінні «окраїни» московської землі слово «україна» вживається в московських (напр. в Псковській) літописах, законах, актах. З офіційального московського вжитку слово «україна» в змислі «окраїни» Московці стали помалу виводити у себе з 1654 року, з якого часу вони мусіли вживати його в українським змислі. Вони замінили його у себе українським словом «окраїна», щоб уникнути плутанини й непорозумінь що до українського народу та його території.

Московське слово «україна» виводять звичайно од «у края» (чого). Земля, яка лежить «у края» якоїсь території — се по московські «україна» тої території. Але-ж по українські така земля зветься «окраїною», а ніяк не «україною». По українські не можна сказати «у края» чогось, а треба сказати «скраю», «о край», «о край» чогось. Вже через се одно не можна виводити українського слова «україна» од «у края» (порівн. окраєць, окрайка, крайок).

По українські «окраїна» і «україна» — се цілком різні поняття і походять од різних

слов зовсім не одного, а різного змісту. Вони походять од слов «окраяти» і «украяти».

Слово «украяти» — значить одрізати од цілого шмат, який уявляє сам собою після сього окремиї, самостійний предмет з своїми краями, межами, кінцями, з своїми окраїнами. Слово «україна» — се спеціальне поняття про шматок землі, який одрізано (вкраяно, украяно) з цілого і який після сього сам стає окремим цілим і має самостійне значіння, сам уявляє собою світ («Великий світ Україна, та нігде прожити...»), окрему землю, територію, з своїми межами, окраїнами, границями. Се поняття відноситься тільки до землі.

На весіллі у українського народу кладуть на стіл коровай (символ землі, поля, хліборобства), в який втикають соснове гільце з шаблею (символ оборони землі). В певний момент дружки співають:

Дружба ножа не має,
Нам хліба не в крає,
Дайте му колодача,
Най нам у крає калача.

Після сього дружок надрізує коровай (хліб, калач) шаблею і крає його ножем на шматки, а дружки співають:

Дружок коровай крає,
Золотий ніжик має...

(«Основа», 1862 р., Апр., стор. 6).

Прощу завважати, що ніщо так довго не живе в народі, як звичаї. та ще ритуального

характеру, і що весь весільний ритуал — се величезна і надзвичайно поетична символіка, повна змісту побутового і історичного життя українського народу. Описаний весільний звичай, в додаток ще з ужитком в відповідних піснях слів «украяти», «вкраяти», «краяти», показує, що проф. Максимович натрапив на цілком певний шлях, подаючи своє вище наведене пояснення слова «Україна».

Не дурно волинська шляхта в початку 17. віку дала наказ своїм депутатам до сойму глядіти, щоб волинської і київської землі «не було закраєно» до Турції.

Як же се слово розумів і розуміє сам український нарід, що утворив його так образно, виразно, поетично і разом з тим так відповідно історичній реальності, коли йому доводилося мечем «украювати» собі і захищати кожен шмат своєї землі, щоб з тих украйних шматків утворити собі в певних межах територію — Україну, так гарно символізовану калачем на весіллі, на яким фігурують і князі, і бояри, і дружко з усіма аксесуарами своєї старини? На се питання дає відповідь сам нарід своїми стародавніми літописами, піснями, примовками і т. п.

В збірниках пісень у Чубінського (5 т.), Максимовича, Костоморова і ин. можна знайти з сим словом такі пісні, що й досі співаються по Україні.

В пісні про Орла і Сокола, Сокіл каже:

— Дарую тобі, орле,
Всі області мої,
А сам я долину
На чужу країну...

В другім варіанті продовжується :

В чужу країноньку,
В чужу сторононьку.

Тут ясно, що країна то сторона, край, область.

Або :

А старий сокіл з чужої України прибуває,
Сизокрилого орла на своїй Україні стрічає...

В наведених випадках ясно і виразно зазначено, що є Україна своя і Україна чужа, що Україна — то чуже або своє володіння, край, область, земля в певних межах, територія.

В думі про похід Б. Хмельницького в 1650 році Молдавський Господарь Василь послав до Потоцького на Поділля за поміччю й пише :

— Гей, Поне Потоцький!
Ти на своїй Україні пьеш-гуляеш,
А об моїй пригоді нічого не знаєш! —

На се йому Потоцький одповів :

— Ей, Василю Молдавський,
Господарю Волошський!
Коли-ж ти хотів на своїй Україні проживати —
Було-б тобі Хмельницького у вічні часи не займати.

(Іст. піс. У. Нар., Сб. Ант. і Драг.
Т. II, стор. 101—105.)

»Ромен вславився циганами по всіх країнах«
(Номис, Приказки).

»Ой по горвах, по долинах,
Та й по чужах українях,
Ой там козак пье гуляє« (Чуб., V, 32, 41).

Таких прикладів в виписках можна подати безліч і всі вони свідчать, що український нарід в своїй мові під «україною» розуміє землю, територію, сторону, край, область, володіння в певних межах, а ніяк не «окраїну» чужої або якоїсь землі. Коли-б підставити в наведені приклади замість «україна» слово «окраїна», то вийшла-б або нісенітниця, або повна зміна змісту.

В прикладі до землі українського народу слово «україна» з бігом часу персоніфікувалося і перетворилося практикою назви в власне імя території українського народу, яка по сім слові стала зватися «Україною», як своїм власним іменем. Одсилаючи за подробицями в сій справі до моєї головної праці, я тут завважую тільки, що іменем України народ в своїх піснях, думках і инних творах своєї словесности виразно називає свою землю, як окрему свою територію з певними межами.

В народній думі про похід Наливайка в 1596 році проти Жолківського співається:

— Ой, у нашій, у славній Україні
Бували колись престрашні злигодні, бездольні години,
Бували й мори, й військові чвари;
Ніхто українців не рятував,
Ніхто за них Богові молитов не посилав,
Тільки Бог святий знав, що він думав-гадав,
Як незгодни на Українську Землю посилав.

(Максимович, т. I, стор. 619, вид. 1876 р.)

Наведеного матеріалу досить, щоб одкинути байки про те, що сама назва Україною показує, що се не окрема земля з окремою народністю, а тільки «окраїна» иншої землі з народністю тої землі. Байку сю всякі імперіалісти та ассімілятори вже досить використали для себе на шкоду українському відродженню й зростові національного й політичного незалежного життя українського народу.

В таким народнім змислі назви окремої землі слово «Україна» вживали на своїх картах і старі географі.

Те, що у географів і стародавніх книжників для України вживалося кілька назв (Русь, Росія, Сарматія, Роксоланія, Козако-русія, Черкасія і т. д.) є звичайне явище. Колишня Еллада і Елліни зветься Грецією і Греками. Колишня Галлія з Галлами нині зветься Францією з Французами, а колишня Франція нині зветься Баварією з Німцями. Швейцарія зветься Швейцарією, Гельвецією, Сюїс. Поляки звалися також Ляхами. Німці мають мабуть найбільше назв: Німці, Германці, Дейтше, Тедески. Аллемани, Готи, Франки, Тевтони. Так і Україна, яка колись звалася по книжному ще й Русью, зосталася при своїм стародавнім імені України, віддавши з 17. віку своє книжне ім'я Русі Московщині, яка шукала собі імені і в 16. вікові хотіла назватися навіть третім Римом.

Коли-ж вперше простонародне імя України стало робитися і книжним іменем ?

Найдавнішу згадку, в якій територію українського народу названо не тільки її книжним імям Русі, а і народним іменем України, ми знаходимо в Іпат'євському списку літопису під 1187 роком. Назву «Україна» з проізоходними од неї вжито в цім літопису 6 раз, а саме під 1187, 1189, 1213, 1268, 1280 і 1282 роками. «Україною» тут названо ті-ж землі, які названо також і книжним імям Русі. Се сіпоїми. Тому проф. Максимович мав повну рацію, коли писав «Русская Земля или Украина» (III. т., стор. 365 і далі).

В ті часи землі на північ од України звалися: Суждальською, Володимірською, Муромською і т. д. Потім по г. Москві, про яку згадується вперше в 1147 році, як про невелике село, ті землі стали колективно зватися Московією. Руссю вони не звалися і сами себе виключали з Руських Земель, вважаючи Руссю і Руською Землею тільки Україну, яка по г. Київу носила ще й імя Київської Держави. Се цілком виразно зазначено в літопису, напр. під 896, 1150, 1154, 1175, 1179, 1187, 1195, 1202 і інших роках. На Галичину назва Русі перейшла тільки з 13. віку. Вираз київського князя про Київ, що він «матір городів руських», відноситься до України і її городів, а ніякого відношення до Московії не має, бо не українські городи не вважалися руськими. По назві

земель і народ звався: Суждальці, Володимерці, Ростовці, Муромці і т. д., як по Україні — Українці. Одначе, се пізніша форма, а стародавніша форма була на »не«: поляне, древняне, кияне, забужане, волиняне, галичане, подоляне і т. д., а од імени Україна — україняне. Таку назву обивателів України українцями стрічаємо в Іпат. літоп. під 1268 роком, де Ляхів, які проживали в Холмщині, названо українцями, бо Холмщина частина України (див. запис під 1213 р.). — По тому-ж словотвору та смуга української землі, яка лежить при межі України, зветься українцею (вкраїниця). Відповідно сьому ми знаходимо в літопису під 1252 р. запис про с. Воїн, яке лежало на самій границі між Польшею і Україною. Про його сказано, що воно лежало »на вькраїниці«. Розуміється, вкраїниця — се разом і окраїна, а тому писали також »вокраїниці«.

В іпатьєвському літопису під 1185—1187 роками оповідається, як половці нападали на Переяславську, Київську, Чернігівську, Новгород Сіверську і ин. руські землі, спалили навіть Пугівль, брали людей в полон, все грабували й розоряли. Між князями, які обороняли землі од Половців, особливо приславився Переяславський кн. Володимер Глібович, якого всі князі і народ за се любили, бо він обороняв усю руську землю. Коли в 1187 році він в поході проти Половців застудився і вмер, то літо-

писець під 1187 роком розповідає, що «плака-
лися по нем всі Переяславці», поясняє, чого
саме, і кінчає з жалем: «О нем же Україна
много постана», то-б то жалкувала, журилася,
плакала. Україною тут названо всю Руську
Землю, яку він захищав і якій натурально за
таким князем треба було жалкувати. (Порівн.:
в козацьких думках так само Україна жалкує,
журиться, сумує, плаче, стогне — та-ж сама
персоніфікація.)

Під 1189 роком оповідається, що Галичане
запрохали до себе на княження в Галич
Ростислава Берладничча, який після сього
поїхав до них з Смоленська і швидко прибув
«к Україні Галичскою», де й розпочав свої
акції, взявши два города і поїхавши до Галича.
Смоленськ і Смоленська Земля — се не Укра-
їна. З Смоленську князь їхав на Галицьку
Україну, а тому літописець і розповідає про
те, як він прибув до України Галицької.

Таким чином літописець записом під 1189
роком установає, що Галицька Земля в ті
часи уявляла собою частину України і тому
звалася Україною Галицькою, подібно тому, як
Поділля звалось Україною Подільською. Ця
назва вживається і в козацьких думках. За-
вважу, що інженер і географ Боплан, як про се
буде докладніше сказано далі, так само в 1645
році вжив назву України до Галичини і до По-
ділля, яке займало і частину нинішньої Га-
лицької Землі. Так він зробив згідно з народ-

ною термінологією. Сим установляється історичне, споконвічне право Галичини на імя України і приналежність до неї, як частини до цілого.

Стародавні географи раніше, ніж інші чужі книжники, починають вживати на картах, замість книжних, народні назви міст, річок, країв і т. и. До сього їх в великій мірі спонукали практичні потреби. В давні часи купці, дипломати, посланці і інші подорожували на конях і мусіли распитувати шляху у місцевого населення. Як французський купець Мотіель, так і посланець австрійського імператора Ерх Ляєота, що їздив в 1594 році до Зопоріжців утворювати з ними договір, однаково мусіли питатися шляху по назвах на мові місцевого населення. Географи, картами яких вони користувалися, мусіли задовольнити й такі потреби і на стародавніх географічних картах книжні назви все більше й більше замінялися місцевими простонародними. Тому і книжна назва України Русью, Росією, Роксоланією, Сарматією і т. д. помалу замінилася й на картах народною назвою »Україна«.

Чужиці, вимовляючи це слово по своєму, писали його ріжно: Ucrania (Укранія — по латині, Україна), Ukraina, Uckrainia, Uckraina (Україна), Ukraine (по французькі Ікрен — Україна), і т. д. Так Німці й досі Росію пишуть і звать »Russland« (Руслянд).

Карта басейну Чорного моря, з якою французський купець Мотіель їздив з 1580 до 1582 років в Туречину. Зроблена раніш 1580 року; автор невідомий. Зберігається з паперами Мотіеля в Парижі в Французській Національній Бібліотеці. Дніпро вишється на ній по латині >Boristenes, а Україна по обитва боки Дніпра має також латинську надпис: >Ucrania.

В
Р
У
Д

Ч
Т
С
Е
Д
И
Т
У
И
Е
Т
И
В
О
:

Гн. Жукович

Французська карта, зроблена географом інженером Левассером де Бопланом на протязі 1630—1648 років, а надрукована в Руані в Франції в 1650 році. Повна карта України має у Боплана назву: »Turpus Generalis Ukrainae«, то-б то: »Генеральна Карта України«. Ту карту видало також по частинах території, з яких кожен надписано: »Ukrinae pars«, то-б то: »Часть України«. Оця частина має надпис: »Ukrinae pars, quae Podolia palatinatus vulgo dicitur«, то-б то: »України частина, яка по місцевому зветься Подільським воєводствою«. Галичину названо Русцією. Поділля межує з Русцією річкою Корощем і так виходить, що частина Галичини нинішньої входила в Поділля а тому офіційно звалася »Частиною України«.

1
Mafra 6000

Італійська карта, зроблена географом Сансоне в 1641 році і перевидана вдруге в Римі в 1678 році. Взята з Королівської бібліотеки і зберігається в Французській Національній Бібліотеці в Парижі. На ній по обидва боки Дніпра надписано: «Ucraina o Paese de Cosacchi», то-б то: «Україна земля Козаків», Московія названа «Moscovia».

Графа бешин

Я маю матеріял майже з 50 стародавніх карт, починаючи з 16 і до середини 19 віку (1508—1831 р.).

М. Тишкевич, бувши послом У. Н. Р. при Ватикані, звідти вивіз фотографичні знімки з 5 карт — 1508, 1529, 1532, 1565 і 1571 р. Шкода, що ті фотографії не мають задовольняючих метричних описів і я мушу через те обмежитися короткими вказівками.

Сі карти і багато більш цікавих з Ватиканської бібліотеки є в атласі Кульженка. На жаль, той атлас зоставив я дома на Україні.

1. Карта Європи, Азії і Африки, зроблена в 1508 році, має заголовок: »Legere est in libro de inventione . . . Circulus« і замітку. »Ruysch. Univ. Cogniti orbis tabula. Romae 1508.« На ній Україна (з Галичиною) названа Руссією (Russia), Московія — Московією, а Польня — Польшею.

2. Карта 1529 р. містить в собі Европу, частину Азії і частину Африки. Має надпис: »... ola Diego Rubero Cosmographo de sumagstad : Anno de : 1529 . . . e . . .« на сій карті Україну названо Сарматією і по р. Дніпрові поділено на Сарматію Европейську (правобережну) і Азійську (лівобережну). Назви Русі чи Росії зовсім немає. Польню названо Польшею, а Московія пишеться »Moscouvi« (Московити). Францію названо її давнім іменем: Галлією (Gallia) а нинішню німецьку Баварію — Францією.

3. Карта Європи, Азії і Африки 1532 року, з надписом: »Typus cosmographicus universalis« а внизу: »Sim.Grynaeus. Novus orbis«, »Basileae 1532.« На сій карті нинішня Франція названа її давнім іменем »Gallia« (Галлією), Україна — Сарматією, яку поділено, як на карті 1529 р., а Московію — Московією. Назви Русі чи Росії немає.

4. Шматок карти Європи, Азії і Африки з надписом: »... utta la terra conosciuta fin...« і далі: »inv. 69.732 Paulo Forlani Veronese fecit. Ferando Berteli ex 1565.« Тут Україну названо Руссю (Russia). Московію — Московією, а Польшу — Польшею.

5. Шматок карти Європи з надписом: »inv. 69.748. Clausio Duchetto ex l'anno MDLXXI« (1571 р.). На сій карті надпис »Russia« (Русь, Росія) покриває нинішні Галичину, Холмщину, Підляшшя і Полісся, з городами: Люблином, Холмом, Перемишлем, Львовом, Коломією, а межею між Польшею і Русею показана річка Висла. На північ показана Северянська Земля (Чернигівщина), а далі »Московське князівство« (Moscovia ducatus).

Величезні скарби для української науки зберігаються в Парижі — в Національній Бібліотеці і в Архівах Міністерств Закордонних Справ та Військового. На жаль над ними ще майже ніхто з Українців не працював і вони лежать невикористаними. Завдяки енергійній праці молодого ученого І. Борщака, який

по моєму прохання при своїй роботі зібрав і для мене де який матеріал, я маю можливість подати тут не тільки цікаві виписки, а і 2 карти, зроблені мною з фотографій, доставлених Борщаком.

В Арх. Фр. Міністерства Зак. Справ зберігається карта України, зроблена в 1572 році з наказу короля Карла ІХ для його брата Генриха, кн. Анжуйського. На сій карті територія по обидва боки Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна), захоплюючи і нинішню Харківщину, яка колись звалася Слобідською Україною. Та частина, де нині Кременчук, Елисаветград, Катеринослав, і нижче має надпис: »Cosaques« (Козаки).

З сню картою, по давности вжитку географами назви »Україна«, конкурує карта Мотієля. В Націон. Бібліотеці (Париж) в паперях французького купця Мотієля є географічна карта басейну Чорного Моря, зроблена невідомим автором. Мотієль їздив з Франції суходолом в Туреччину через Україну. Виїхав він з дому в 1580 році, а вернувся в 1582 р., пробувши в подорожі 2 роки з лишком. Ясно, що карту, якою він користався в тій подорожі, було зроблено раніше 1580 року. На сій карті територія по обидва боки Дніпра має на собі надпис: »Uckrania« (Україна). На тій території показані міста Овруч, Житомир, Київ, Каменець - Под. Полтава, Чигрин (див. малюнок).

В тій же Нац. Біб. зберігаються дві географічні карти: одна з 1641 року, перевидана в Римі в 1678 р., а друга з 1657 р., перевидана в Римі в 1658 році. Авторами їх були італійські географи: першої Сансоне, а другої Корнетті. На обох картах територія України має на собі надпис: »Ukraina o Paese de Cosacchi« (Україна або Земля Козаків). Ця територія займає обидва боки Дніпра з Волинею, Поліссям, Галичиною. Назви Русі або Росії — немає. Московію названо Московією (див. малюнок).

В тій же Бібл. є знаменитий глобус Корнеліуса, зроблений в 1660—1670 р. На цій глобусі територія по обидва боки Дніпра має надпис великими літерами »Ukrania« (Україна), включаючи в себе Волинь і Подолію. Московію названо Московією. Сумежжя між Московією і Нагайською Татарією має надпис невеликимп літерами: »osraina« — се окраїна Московської Держави на схід і північ од Слободської України, що нині зветься Харківщиною. З цих надписів видно, що географи ясно уявляли собі різницю між словами: Україна і окраїна.

В тій же Бібл. в польськїм відділі переховується географічна карта невідомого автора, зроблена в 1646 році. На ній територія по обидва боки р. Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна).

Карта географа Дюваля, видана в Парижі в 1669 р. (Арх. 2075), як сказано в заголовно-

му надпису, се карта »Польського королівства і держав, які од його залежать«. В числі цих держав показана Україна, територія якої по обидва боки р. Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна). Польща на ній названа Польшею, а Московія — Московією.

Карта голландського географа Фредеріка де Вітт, видана в Амстердамі між 1665—1680 р. і хорониться в отд. Бібл. »Pologne«, 1613. На сій карті територія по обидва боки Дніпра має надпис: »Ucrainia« (Україна).

В тім же отд. Нац. Бібл. за № 1618 зберігається англійська карта Мордена, датована 1700 р., але-ж складена значно раніше.

В англійській заголовковій її названо картою »штатів« (держав) Валикої Польщі, якими названо Польське Королівство, Литву, »Україну«. На карті територія по обидва боки Дніпра має надпис: »Ukraine« а нижче: »the Zaporovia lands« (Україна і Землі Запоріжські).

Карта війни між »руськими, турками і поляками« з 1736 р., перевидана в Парижі географом Руже в 1769 р. На ній територія по обидва боки р. Дніпра має надпис: »Ukraine« (Україна). На карті пороблено надписи про військові події тих часів і під 20 марта 1736 р. написано, що »Мініх командував армією України з 70 тисяч Козаків« (Арх. 2116).

З карт, які переховуються в Парижі завважимо ще одну, а саме карту, видану Матеем Севтері в Аухсбурзі за часів війни Московії з

Турцією в 1773 р. На ній надписано: »Україна«, а на південь: »Земля запоріжських козаків« і показана запоріжська Січ. Се за два роки перед зруйнуванням Січі, через рік після поділу Польщі і через 9 років по сказуванні Гетьманства (Арх. 2122).

Велику наукову цінність уявляють собою географічні карти французького інженера і географа Гільома Левассера де Боплана з описом України. Він 17 років, а саме з 1630 до 1648 року працював по своїй спеціальності на Україні і був очевидцем того, що описав і про що писав.

Перший раз його твір виїшов в Руані в 1650 році під заголовком »Description d'Ukraine« (Опис України), а другий раз там же в 1660 р. під заголовком : »Description d'Ukraine qui sont plusieurs provinces du royaume de Pologne, contenues depuis les confins de la Moscovie jusqu'aux limites de la Transilvanie, ensemble leurs mœurs, façons de vivre et de faire la guerre.« (Опис України, яка містить в собі де кілька провінцій Польського Королівства, розположених од меж Московії до грядиць Трансильванії, а разом їх звичаїв, форм життя і способу ведення війни).

Ся книжка розійшлася дуже швидко і так зацікавляла світ, що її перекладено майже на всі європейські мови і перевидано багато разів з географічними картами України, зробленими тим же Бопланом. Гравюрні дошки для 8 карт

до цієї книжки зробив знаменитий гравер в Данцігові В. Гондіус, який вигравірував і награвірував гетмана Богдана Хмельницького.

В своїм опису Боцлан називає Україну суммою кількох провінцій, які разом уявляють собою окрему од Польщі землю з своїми межами, що відділяють її від Польщі, Московії, Трансільванії і ин. Україну він називає землею сусідньою й пограничною з Польшею, а разом з тим вважає провінцією Польщі в наслідок Люблінської Унії. Тому польського короля він титулує В. Кн. Руським і пише про його, що він володіє «не тільки Польською Державою в її попередніх межах, а і Великою Провінцією — Україною». І справді, Україна, мавши межі од «Московії до Трансільванії» (Угорщини), була в кілька раз більшою за Польщу. В цих межах показав її Боцлан, який добре знав се. Московію він всюди зве Московією, а назву Русі прикладає тільки до частини Галицької України. У Боцлана Україна — се окрема земля Козаків, зайнята українським народом, віра якого зветься руською, бо її приніс руський князь Володимир. Український нарід і його культуру він вважає дуже давніми і нагрод культурним. По архітектурних даних і з дат знайдених монет він в 1648 році налічував Київу звиш 1500 років. Завважу, що нинішні археологи, між якими назву проф. Антоновича і Армашевського, установила безспорно, що Київ існував і мав торгіві зносини з дале-

кими народами Європи і Азії вже років за 100 перед Різдвом Христовим. Київські печері Боплан одніс до першого - другого віку христіанства.

Перекладу Боплана на українську мову, на жаль, ще й досі немає, а на московській мові найкраще видання належить проф. Ляско-ронському в 1901 р., з примітками, зробленими ним при участі таких наукових авторитетів, як проф. В. Антонович і проф. Володимирський-Буданов. Географічні карти Боплана до того видання він зробив з карт, які зберігаються в Лондоні, в Британськiм Музеї. Фототипичний спосіб репродукції карт гарантує повну точність їх і відповідність оригіналові.

З цих карт я маю у себе 5, з яких одну подаю в зменшеному виду, звертаючи увагу на заголовкові надписи на них, зроблені Бопланом.

1. Головна карта має в заголовкові надпис: »*Typus generalis Ukrainae sive Palatinatum Podoliae, Kioviensis et Braczlaviensis terras nova delinatione exhibens*« (Генеральна карта України або воеводств Подолії, Київського і Брацлавського, яка містить землі в повім вимірі). Московія показана землею, сусібною з Україною, і названа В. Ки. Московським. На північно-західній стороні намальована тільки частина українських земель з Галичиною, яка має надпис: »*Russiae pars*« (частина Росії). В межах України по сій карті

містяться такі пинішні землі: Черніговщина, Полтавщина, Катеринославщина, Херсонщина (без Очакова), Київщина, Поділля, Покуття, Волинь і Галичина з м. Львовом, а тако-ж частини інших губерній.

Звертаю увагу на те, що в ті часи (карти роблено було в 1630—1648 роках) межі Волині, Київщини, Поділля і ин. земель були зовсім пинні, як межі пинішніх губерній.

2. Карта, яка має заголовок: »Ukrainae pars, quae Kiovia Palatinatus vulgo dicitur« (частина України, що зветься Київським воеводством). Московію названо Московією.

3. Карта з надписом: »Ukrainae pars, quae Podolia Palatinatus vulgo dicitur« (частина України, що зветься Подільським Воеводством). Звертаю увагу, що по сій карті Подолія включало в себе і частину пинішньої Галичини аж до річки Коронця з містами: Поток, Бучач, Чортків, Трембовля, Тарнонопль, Збараж, і що ця територія уявляла собою »Ukrainae pars«, то-б то частину України. За річкою Коронцем показана частина Галичини, з надписом: »Russiae pars« (частини Русі, Росії).

Треба, одначе, завше пам'ятити, що у Болцана Московія нігде і ніяк Русью і Росією не вважається — Московія у його має назву тільки Московії.

4. Карта з надписом: »Ukrainae pars, quae Barclavia Palatinatus vulgo dicitur« (Частина

України, що зветься Брацлавським Воеводством).

5. Карта з надписом : »Ukrainae pars, quae Poscutia vulgo dicitur« (Частина України, що зветься Покуттям).

Сі карти звертають на себе увагу ще й тим, що Боплан займав в Польщі офіційальне становище і працював для неї з доручення короля. Інших трьох карт Боплана, в тім числі й карти Волині, у мене немає. На картах Боплан подає порівняючий розмір української, польської й французької миль і московської версти. Вибітки зроблено надзвичайно мистецькі. — Все отсе робилося ще до повстання українського народу з гетьманом Б. Хмельницьким.

В Лондоні, в Британським Музеї зберігається мабуть чи не найбільша збірка стародавніх географічних карт, зроблених Італійцями, Французами, Німцями, Голландцями, Англійцями і инш. Переглядаючи ті карти на швидку, С. Подолянин знайшов між ними багато з надписами назви території України Україною. Опис 20 з тих карт він подав в часопису »Рада«, за 26 сентября 1912 р., ч. 219. Ті карти відносяться до часів з 1650 року (карти Боплана) до 1831 року (німецька карта) і містять в собі, що до нашої теми, той же матеріял, який подано вище, а тому, через брак місця для короткої статі, я обмежуся тільки найголовнішим.

Там є одна величезна карта Боллана, вигравірована Гондіусом і видана в Амстердамі в 1650 році під заголовком: »*Delineatio specialis et accurata Ukrainae cum suis palatinatibus*« (Спеціальна і точна карта України з її воеводствами). Вже з надпису ясно, що Боллан на своїй карті трактував Україну, як окрему землю, поділену на воеводства, які уявляють собою соборну Україну. На своїй карті в Київське і Брацлавське Воеводства входять і нинішні Катеринославщина та Херсонщина з диким полем, за виїмкою Очакова.

Французська карта 1719 р. на якій по французьки написано, що Червона Русь, яку показано по обох боках Дніпра, Волинь і Подолія мають в народі »назву України або землі Козаків«.

Карта 1720 р. з латинським надписом: »*Ukraina seu Terra Cosaccorum, cum vicinis Valachiae, Moldaviae, Moscoviae, Minorisque Tartariae provinciis*« (Україна або Земля Козаків з сусідніми провінціями Валахії, Молдовії, Московії і Малої Татарщини). На ній Україна показана окремою територією з своїми межами од земель сусідніх держав.

Французська карта 1769 року з малюнком оточення Чорного Моря, де, як гласить французький надпис, знаходяться: »Україна, Мала Татарія . . . Грузія і сумежжя Європейської Росії та Турції«.

На решті подаю ще про німецьку карту 1831 року, яка має заголовок: »Karte der russischen Provinzen Litauen, Kurland, Livland und der Ukraine« (Карта російських провінцій: Литви, Курляндії, Ліфляндії і України). Україну автор отділив і зве окремою провінцією Росії

На всіх давніших картах Московія зветься Московією і тільки з другої половини 18 віку починають географи писати її Росією. В двох випадках з таким додатком: »Russia vulgo Moscovia« (Росія, в просторіччі Московія) а раз навіть »Russia Russica«. Се через те, що назва тільки Росією була-б ще не ясною через її новизну.

Є ще багато географічних стародавніх карт з назвою України Україною, а Московії — Московією. Напр. в збірнику »Atlas Novus« є карта України 1716 року, зроблена Гоманом, яка має заголовок: »Ukrania, quae est terra Cosaccorum cum vicinis Valachiae, Moldaviae Minorisque Tartariae provinciis« (Україна, яка є Землею Козаків з сусідніми провінціями Валахії, Молдавії і Малої Татарщини). В заголовному надпису стоїть »Ukrania«, а на карті надписано: »Ukraina«.

Зводячи до купи картографічний і літописний матеріал, ми маємо:

1. На італійських і французьких географічних картах 16 століття (1508—1580 р.)

Україна пишеться то Сарматією, то Русью (Росією), то Україною.

2. На італійських, голландських, англійських і французьких географічних картах 17 століття і в описах до них Україна пишеться Україною. Східна Галичина зветься Частиною України і Росією (Русью).

3. На французьких, англійських, німецьких і инш. географічних картах 18 століття Україна зветься Україною, а також Землею Козаків і додатково також Червоною Русею.

4. До 18 століття Московія на чужинських географічних картах пишеться тільки Московією, а ні Русью, ні Росією не зветься і за них не вважається. Назва Московії Росією спочатку з пояснюючими додатками починається з 18 віку.

5. Назва України Малою Росією чи Малоросією на географічних картах 16, 17 і 18 століть не існує.

6. Україну давні географи звали також Сарматією, Русією і Червоною Русією. Московія у них ні одним з цих імен не звалася, а мала тільки ім'я Московії. Україна, Московія і Польща — се у географів три ріжні організми, кожен з своїм властним ім'ям і життям, з своєю властною територією і своїми межами.

7. Україна в IX. вікові, коли ні Польської ні Московської держав ще не існувало, була вже великою і могутньою державою. В старих

письмених памятках, які уціліли, назва України вживається в 1187 році. В ті часи Польща ще тільки складалася в державу, а Московської держави ще не існувало. Перший союз України з Польшею в 1569, а з Московією в 1654 роках.

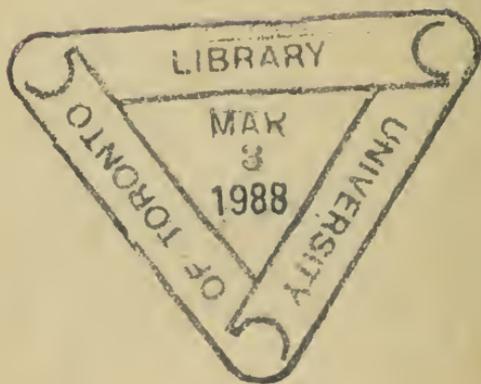
5. Французькі, німецькі, італійські, англійські, голландські географи назву України Україною в 16, 17 і 18 століттях вживали, як назву сталу і властиву певній території, яка змінювала свій обсяг в залежності од історичних умов так само, як змінюють її території інших народів. Але-ж назва Україною для етнографічної території незмінна. Се назва всесвітнього міжнародового вжитку і певного значіння для певної території, а ніяк не для чиньсь окраїни чи чийогось пограниччя.

Таким чином, український нарід має для себе і для своєї території свій властний і споконвічний дійсний внутрішній і закордонний географічний, історичний, етнографічний і політичний паспорт з іменем України і Українського Народу.

С. Шелухин.

300 1.9 1089

BINDING INSTRUCTIONS FROM
CATALOGUE DEPT.

C
—
U
—

Bind

front cover in	☐
back cover in	☐
both covers in	☒

Mend

PG
3886
.9
U4S5
1921
C.1
ROBA

